

Vem är jag

Berättelsen om bildningen handlar om människor. Dramat är enkelt: Människor som trotsar vana och historia, men som samtidigt respekterar auktoriteter. Men djävulen sitter i detaljerna. Kent visste inte om att han var en människa.

| av Fredrik Erixon

ALLTING BÖRJAR PÅ A. I Kents liv hade det varit så. Vi föds och vi dör, sa han, däremellan gör några av oss något bra med livet, andra inte. Kanske är det så enkelt. Vi börjar på A och slutar på Ö. Däremellan inget. Tomt. Hemsk tanke, men cynisk? Mörk? Inte för Kent. Livet för honom hade varit enstavigt, en lång vokal – A. Inte ett stort, inte ens ett litet. Att sätta betyg på livet, finns det skalor för sådant?

I 35 år hade Kents liv handlat om Alkoholism, nu styrde ett annat A – Absolutism. Stora A:n båda två, men inga livsbetyg. De nyktra dagarna under de här trettiofem åren kunde räknas på hans sju fingrar, nu hade han varit nykter i fyra år. Jag föddes och jag var nära att dö, sa Kent, men vad som hände däremellan, det har jag ingen aning om.

Kan man sätta betyg på ett sådant liv?

Mötet med Kent var kort. Vi pratade i några timmar sommaren 1997, båda på resande fot norröver. Han på väg för att fira sin 56-års dag med en nyfunnen kärlek, hans första, i Bollnäs. Hopp och förtröstan kände Kent om livet nu. Hälsan hade blivit bättre, tänderna just bytts ut och han hade arbete. Dessutom hade han kommit i kontakt med känslorna igen. Inte bara kärleken till en annan människa, utan också en spirande nyfikenhet på livet. Hur kunde jag ha missat det tidigare, frågade han om och om igen.

Ett visste Kent om sitt liv: Han hade aldrig tänkt. Aldrig reflekterat. Hur djävligt han än hade

Historien är hemsk: Svikna löften, övergrepp, kraschad familj, sprit. Historien är på många sätt unik. Men jag känner igen den; interiörerna, människorna, dramat. Den finns där, historien om hur Sverige blev ett modernt industrialiserat land; hur folk-, bildnings-, frikyrko- och nykterhetsrörelserna gjorde människor av ett folk av råskinn och suputer.

att döma?

haft det, hade han inte funderat om det överhuvudtaget är värt att leva. Stor fråga, herregud. Men hur illa han än hade gjort andra människor, svikit förtroenden, klippt banden, dragit i smutsen, hade han heller aldrig tänkt på vad det var han gjorde med andra. Inte en gång. Hjalmar Gullberg har diktat om detta:

Ofantligt medlemsantal har vår liga.
Men ingen av oss vet den andres namn.

DET ÄR TILLFÄLLIGHETER SOM GÖR att vi möts. Efter en timma på tåget har vi nått Gävle; norrlands inland de nästa två timmarna, morgontidningarna lästa och batterierna till CD-spelaren slut. Jag börjar plocka fram några böcker jag i morgonstressen hunnit med att köpa på tågstationen i Uppsala och hör först inte frågan. Men den kommer igen: Visst skriver han bra, Per Svensson? Kent nickar med huvudet mot en av böckerna, *Den leende mördaren*. Den andra boken, *Med mina ord* av Mona Sahlin, kommenterar han inte.

Vad jag svarar kommer jag inte ihåg, men jag säger något om att boken verkar intressant, att den handlar om ondska, och frågar vad han själv tycker. Vem är jag att döma? Det är det korta svaret.

Sedan kommer det långa: Kents livshistoria.
Livet som en berättelse om ondska.

HISTORIEN ÄR HEMSK: Svikna löften, övergrepp, kraschad familj, sprit. Historien är på många sätt unik. Men jag känner igen den; interiörerna, människorna, dramat. Den finns där, historien om hur Sverige blev ett modernt industrialiserat land; hur folk-, bildnings-, frikyrko- och nykterhetsrörelserna gjorde människor av ett folk av råskinn och suputer.

Det är en vacker historia, viktig också. Men vår fattningsförmåga glider. Det är som Alf Ahlberg en gång skrev: Forna dagars människor hade trånga vyer i rummet, nutidsmänniskan har trånga vyer i tiden.

Vi lever ohistoriskt, exklusivt i nuet.

Men det kanske vi kan kosta på oss. Folkrorelseromantik i all ära, men historia är historia. Ser vi det strängt funktionellt ombesörjer skolan utbildningen och socialvården tar om hand de som behöver tas om hand.

Och visst är det så. Systemen finns där. Ibland fungerar de bra, ibland dåligt, ibland inte alls. Men vi kan inte få allt. Folk kan läsa, räkna och skriva. För den som

vill utbilda sig vidare finns universitet och högskolor som inte tar några avgifter från studenterna; man får till och med bidrag för att kunna studera utomlands om man vill. Problem, visst finns de. Men det finns också en politisk ambition att lösa dem.

Det är den officiella berättelse Sverige levt med sedan sextiotalet.

Men någonstans klickar den.

Uppenbart är att tillståndet i skolorna har försämrats. Det som brukar kallas för social snedrekrytering ökar, d v s: färre gör vad som förr kallades för klassresa. Trots att vi lever i en tid där nyttan av högre utbildning blir allt tydligare, ser allt färre den som ett sätt att komma framåt i livet. Social rörlighet uppåt, varken ideal eller möjlighet längre.

ALLT DETTA ÄR VIKTIGT. Men Kents historia är delvis en annan. Om hans nyktra dagar på 35 år kan räknas på de sju fingrarna, kan erfarenheterna från skolan räknas med vänsterhanden. Så uttryckte han det själv; räkneövningen krävde heller inget matematiskt sinne.

Det blev istället till att tidigt börja arbeta i skogen. Tungt och slitsamt, för en trettonåring. Värk och smärta, men spriten lindrar. Ingen hållbar kalkyl, förstod han snart, men han hade bestämt sig för att sluta till sommaren. Men den sommaren sköts hela tiden framåt, dag för dag. Några år senare blev han uppsagd. Det var en tidig morgon. Allt han hade var kläderna på kroppen, några hundra kronor och skakande händer. Två timmar till Systemet i Karlstad öppnade, tio minuters gångväg till morgonbussen. Det blev en enkel biljett till helvetet. Tre kronor och femtio öre, gick den på då.

Nu hade Kent vunnit en respekt för tanken, för de moment i livet då man frågar sig vem man är och vad man gör. Men det var ingen lättvunnen seger. Efter en trettiofemårig fylla, tre amputerade fingrar, två amputerade tår och en djävla massa dumheter föll kroppen ihop. Lungan punkterades, lårbenshalsen bröts och han fick en kraftig hjärnskakning. Det blev att ligga på sjukhuset några veckor.

Första veckan: Abstinens.

Andra veckan: Smärta.

Tredje veckan: Uppvaknande.

Kent är ingen religiös man, men efter trettiofem års supande krävdes det ett mirakel för att vakna upp. Mirakel var det ord han använde själv, men Johannes Edfelt

skulle nog vara för blyg för att hålla med. För när Kent efter andra veckan flyttas till en annan avdelning ser han från sin sängplats en dikt av Edfelt. Han lånar en bit papper och en penna av mig på tåget för att skriva ner den.

Människospillra, hur kan du blomma
Här i en vildmarkens barbari?
-Oidipus ögonhålör står tomma,
ännu ljuder Iokastes skri.

Ser du dig själv, så ser du oändlig
Marmorbrottsmöda och fångsttransport,
– måste du alltid ledas som skändlig
boskap till slakthus och mörker bort?

Ändå bär du ett sådant skimmer
Vid din förmörkelses yttersta rand
– att den som bländad det förnimmer
döljer sitt ansikte i sin hand.

Människospillra, hur kan du blomma. Här i en vildmarkens barbari?

Han förstod den inte riktigt; namn han aldrig hört, ord han glömt valörerna på. Men han kände att den talade till honom. Den ställde frågor om livet som Kent inte visste om att man kunde ställa. Omtumlande upplevelse, herregud. Men om någon annan skrivit detta, tänkte Kent, måste det ju betyda att det inte bara är jag som vaknat upp.

C S Lewis gav ord till denna känsla i filmen *The Shadowlands*: We read to know that we're not alone.

Mötet gav mersmak och en sköterska ordnade honom en hel bok med dikter av Edfelt. Sedan dess hade han inte druckit en droppe alkohol. Men hade fått en annan abstinens. Böcker. Bildning.

DEN LIKNAR DE TIDIGA klassresenärernas biografier, Kents historia. Smutsen, maktlösheten, insikten, livet; kronologin är densamma. Livet från A till Ö, men med något däremellan. Plockar vi sönder hans livshistoria i mindre beståndsdelar finner vi säkert också fler gemensamma drag. Sociologen Mats Trondman har i sin avhandling *Bilden av en klassresa* identifierat flera viktiga betingelser för klassresenärerna. Misslyckad socialisation och svårigheter i relationen till någon av sina föräldrar, är två. Båda uppfyller Kent. Alkoholproblem i familjen, fadern slår honom, tvingar honom att lämna skolan.

Det är också början till en annan berättelse om bildningen.

Pratkulturen vi har idag berikar ingen, säger Kent och nickar leende mot Mona Sahlins bok. Men redan i nästa mening korrigerar han sig: men vem är jag att döma? Det är också svaret jag får på andra frågor i vilka jag ber om hans åsikt.

Lite fänigt, tycker jag först, att han gör sig mindre än vad han är. Men efter ett tag förstår jag att det handlar om respekt: respekt för att så många andra vet mer än honom, respekt för kunskapen.

Här ligger också ett av bildningens värde: den berättar om en auktoritet, att andra tänkt före mig, att andra vet mer och gjort fler erfarenheter än mig, att just vetandet och erfarenheter är förutsättningen inte bara för att ha en åsikt, utan också för livet och jaget, identiteten.

We live and learn. Det är ingen konservativ princip att det finns andra som tänkt mer och långt tidigare än jag, det är bara dumt att tro motsatsen. Okunnigt är det, att tro att det som tänkts och gjorts förut inte påverkar mig. Så lyder ett av bildningens credo.

Men det kanske inte är det mest uppenbara i Kents historia. I det han själv kallar för sitt uppvaknande, den bokliga bildning som följt honom de senaste åren, ligger inte bara en respekt för en auktoritet, kunskapen, utan också en frigörelse från en annan, vanan.

Bildningen är en frigörelse, så lyder alltså den andra berättelsen.

Det är också en av de vanligaste berättelserna i folkrorelserna. Det är den självbild man skapat, och mycket talar för att den stämmer. Hur berättelsen börjar, är individuellt. Vilken bakgrund man än har, är det lätt att glömma, att inte förstå att livet erbjuder olika möjligheter, att vi kan välja. Vana och sträng inordning, kan vara orsaken. För Kent var det just vanan, att han inte sett eller läst om andra livsalternativ. Eller då han sett de alternativ som andra valt: att inte tro att också han hade valet. För många av de personer som var med att skapa den tidiga arbetarrörelsen handlade det också om saknaden av ekonomiska möjligheter; fortsatt skolgång hade föräldrarna inte råd med. Folkbildningsrörelserna gav dock ett alternativ. Inte bara ekonomiskt utan också mentalt: Bildningen gör dig fri, den gör dig medveten. På så sätt ett inklusivt ideal, en inbjudan till delaktighet i samhället. Bildningen som en väg till värdighet.

KENTS HISTORIA RYMMER MÅNGA separata berättelser. Han lever med två ideal om bildningen, han uttrycker den på två olika sätt. Vad jag kan se, utan några problem. Och vem vill ta ifrån honom den förmånen? Är inte det ett privilegium han tjänat ihop? Men för andra lever idealen inte harmoniskt med varandra.

Det finns många olika bildningsideal. Vi kan stryka under olika meningar, välja att läsa olika bildningstänkare. Platon, Humboldt, Shaftesbury, Herder. Eller Alf Ahlberg, Hans Larsson, Ellen Key, Arthur Engberg. Perspektiven går isär, även om kritistrecken mellan reviren inte alltid är tydliga.

Men mellan bildningen som ett auktoritetsideal och som en frigörelseprocess bryts perspektiven på ett sätt

FOTO: Pressens Bild

Bildningsinsatser är den bästa motvikt för de förflugna läror om medborgerliga plikter och rättigheter som nu esomoftast söker göra sig gällande, och uti de lägre klasserna okunnighet och råhet stundom finna värdiga bundsförvanter.

som även ett otränat öga kan registrera. Å ena sidan har vi bildningen, kunskapen och erfarenheten som en auktoritet, bildningsarbetet får som uppdrag att forma människor: att tämja en orörd människonatur, att skala bort egenskaper som inte passar idealet, att forma människans till Guds avbild. Exemplet är många. "Bildningsinsatser är den bästa motvikt för de förflugna läror om medborgerliga plikter och rättigheter som nu esomoftast söker göra sig gällande, och uti de lägre klasserna okunnighet och råhet stundom finna värdiga bundsförvanter.", skrev en representant för staten, expeditionsskreteraren F A Ewerlöf, i början av 1900-talet. Arbetarnas Bildningsförbund (ABF) talade om sin verksamhet som "en kamp mot råhet och förflackning". Ett längre citat:

"Där denna kulturdemokratisering griper omkring sig, gå människorna inte längre sovande och slöa, väckta till liv och intresse genom stimulantia som kortspelet, spriten, jazzen eller sensationerna vid en boxningsmatch. Deras liv blir rikt och intresserfyllt, även under de anspråkslösaste yttre former. Ty till andligen levande

människor sänder den andliga kulturen några av sina fina rotträdar och ger dem del i mänsklighetens bästa håvor. Att kulturen blir demokratiserad kommer, när vi så fatta ordet, att innebära, att vi stå i en stor, härlig arbetsgemenskap med varandra, där den enes arbete tjänar den andres och allt blir kulturarbete, en kultur – den andliga och den materiella – emedan allt tjänar detta enda syfte: att förädla det råmaterial som heter människan.", skriver Natanael Beskow, bland annat predikant och rektor för Birkagårdens folkhögskola, i *Kulturens demokratisering* från 1925.

Och så såg Kent delvis på sin bildningsresa: han hade förädlat det råmaterial som heter människan. Han hade formats. Socialiserats.

Å andra sidan är bildningen ett frigörelseideal. Inte nödvändigtvis ett autonomt ideal, det behöver inte vara en gemenskap som man frigörs ifrån. Men det är ett ideal där man lossar de bojor som tidigare klavbundit människan, som hållit tillbaka den personliga utvecklingen. Bildningen anger här inget idealtillstånd; det finns inget slutmål för den. Snarare skall bildningen ses som en pro-

Det är inte en fråga som kan avgöras politiskt. Bildningen förutsätter frihet. Det är heller inte en fråga där geniala teoretiska övningar fungerar. Snarare kan man säga att bildningens teori förutsätter en handling; det var inte med linjära teorier om jämlikhet och rättvisa som arbetarrörelsen en gång skapade sitt politiska övertag, det var genom att visa på möjligheterna till ett bättre liv.

cess, blodgivaren till de små och stora stegen, rösten som gjuter mod. Odal Ottelin, en gång studierektor i ABF, på tjugotalet tror jag det var, skrev i sin bok *I bildningsarbetets tjänst* om detta bildningsideal:

”Den stora folkbildningsuppgiften är individernas utveckling som individer. Det har funnits tider, då individualismens tanke överskuggats av maktens organisation. Under medeltiden hette det Kyrkan. Nu börjar det heta staten. Men man begår inte ostraffat den synden att flytta över ansvaret från den enskilda människan till institutionen. Det, som lyfter den enskilda människan, är det personliga ansvaret. Den stora uppgiften inom folkbildningsarbetet är att lära människorna självständigt tänkande och modig hängivenhet. Utan de två blir medborgarskap aldrig medborgarsinne och fosterlandskärlek blott en egenskap men icke en dygd.”

TVÅ OLIKA IDEAL, TVÅ OLIKA MÄNNISKOR. Men så enkelt är det inte. Båda idealen svarar på två olika behov; båda ger egenskaper som människan behöver för att överleva. Det är också dessa två ideal som skolan inte har som ledstjärnor för sin verksamhet, och som andra heller inte ombesörjer idag. Bildningsförbunden finns kvar, liksom nykterhetsrörelserna. Men deras insatser är marginella; ibland på gränsen till löjliga. Fråga Kent.

En konsekvens av att vi blivit rikare och fått andra system, svarar vissa. Därför att de inte kan locka med rättfärdighet längre, svarar jag.

För just det är nog både bildningens möjlighet och problem.

Det är inte en fråga som kan avgöras politiskt. Bildningen förutsätter frihet. Det är heller inte en fråga där geniala teoretiska övningar fungerar. Snarare kan man säga att bildningens teori förutsätter en handling; det var inte med linjära teorier om jämlikhet och rättvisa som arbetarrörelsen en gång skapade sitt politiska övertag, det var genom att visa på möjligheterna till ett bättre liv.

Det var inget enkelt budskap den kom med, livet hur man än var byggde på flit och strävsamhet. Men det var ett budskap om en bättre framtid, om att det faktiskt spelar roll vad man gör.

För Kent tog det 35 år att lära sig det. Men så fort frågan ställdes till honom, förstod han att han måste ha ett svar. I alla fall tro eller säga något.

För de flesta är det enkelt. Vi behöver inte varje dag ha seminarier med oss själva om meningen med livet. När livet är roligt att leva, behöver man kanske inte ens ställa den. Slutsatsen med Kents historia är heller inte att staten, skolor eller organisationer ska locka till djupa och halvreligiösa diskussioner.

Men historien ställer en viktig fråga om bildningen: Vi vet alla att den behövs, men uppmuntrar samhället till den?

Bildningsorganisationerna runt förra sekelskiftet svarade givetvis mot den samhällssituation som rådde då. Idag är situationen en annan; bra mycket bättre, dessutom. Vi har lyxen att kunna leva exklusivt i nuet. Men hur länge har vi råd med det?

Lärdomen från de folkrörelser som för hundra år sedan lockade människor till ett bättre liv med bildning, är inte att alla måste börja läsa Strindberg eller Beskow. Den viktiga lärdomen är att samhället förutsätter ett bildningsideal; att vi i tänkandet om demokratin räknar med att ett sådant finns, att människor verkligen erbjuds ett bättre liv.

DU TROR MIG INTE? Anklagelsen träffar. Kents livshistoria är extrem, den tillhör inte vardagen för de flesta människorna, så jag tvekar med svaret. Det vore ju inte första gången man träffar en som fabulerar.

Ur plänboken tar han fram några fotografier. I ett plasthäfte har han samlat några minnen från livet; Kent med sin mamma, skogsbaracken, Kent med supvänner utanför Systemet i Karlstad, Kent alldeles innan han läggs in på lasarettet efter olyckan. Totalt ett tiotal foton. Bredvid samlingen ligger dikten av Edfelt.

Att få komma ihåg, att få minnas, säger han, är en förmån jag tidigare inte haft. Fotografierna berättar dock om ett liv som är hemskt, men som var lätt att hamna i.

Men nu vet jag, säger Kent. Jag tänker.

Fredrik Erixon (fredrik.erixon@svensktidskrift.se) är redaktör för Svensk Tidskrift.